

FRANS SPIERINGS EN MARCEL SPIERTS (RED.)

Boom

4e druk

BASISBOEK SOCIAAL WERK

Activeren, ondersteunen
en verbinden

Basisboek sociaal werk

Activeren, ondersteunen en verbinden

Redactie:
Frans Spierings
Marcel Spierts

Vierde druk

Boom

inclusief website!

Met behulp van onderstaande unieke activeringscode krijg je toegang tot de website **www.basisboeksociaalwerk.nl** voor extra materiaal. Deze code is persoonsgebonden en gekoppeld aan de vierde druk. Na activering van de code is de website twee jaar toegankelijk. De code kan tot zes maanden na het verschijnen van een volgende druk geactiveerd worden. De code is eenmalig te gebruiken.

Opmaak binnenwerk: Textcetera, Den Haag
Basisontwerp omslag: Dog & Pony, Amsterdam
Omslagontwerp: Haagsblauw, Den Haag
Beeld omslag: STILLFX

© Spierings en Spierts & Boom uitgevers Amsterdam, 2020

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden vervaelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van reprografische vervaelvoudingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl).

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

ISBN 978 90 244 2776 5

ISBN 978 90 244 2777 2

NUR 133

www.basisboeksociaalwerk.nl

www.boomhogeronderwijs.nl

Woord vooraf

Dit is een handboek over sociaal werk in Nederland. Sociaal werk is een overkoepelend begrip voor alle functies en beroepen in het sociaal-agogische domein. We nemen de lezer mee op een verkenningstocht naar zowel de gemeenschappelijke als de onderscheidende aspecten van de verschillende beroepen binnen deze sector. We zien dit als een teken van een sector die zich één voelt in verscheidenheid.

Het boek is bedoeld als een inleiding in het werk voor studenten in het hbo, maar ook als handig overzichtswerk voor uitvoerende werkers. Prettig om nog eens alles op een rij te hebben en je een deel van een geheel te kunnen voelen.

Sociaal werk levert een belangrijke bijdrage aan een weerbare, leefbare en vitale samenleving die alle mensen de kans biedt mee te doen en erbij te horen. Participatie en integratie zijn van belang voor iedere Nederlander. De meeste mensen kunnen dit op eigen kracht en hebben geen sociale professionals nodig, behalve misschien eens een keer voor een advies of wat informatie. Anderen hebben dat steuntje in de rug soms hard nodig.

Sociaal werkers vormen een bont gezelschap, maar ze werken aan een gemeenschappelijke opdracht: ervoor zorgen dat onze samenleving een samenhangend geheel vormt waarin mensen tot hun recht komen, als mens en als burger. Dat doen ze vaak samen met andere beroepsgroepen zoals leerkrachten, agenten, dokters, verpleegkundigen, mensen van woningcorporaties en stedelijke planners. Deze publicatie helpt mee om tot een gemeenschappelijke taal te komen.

Aan de totstandkoming van dit boek ging een intensief redactietraject vooraf. Ook wij als auteurs komen voort uit verschillende studierichtingen en disciplines. De ambitie om een bijdrage te leveren aan meer samenhang in het beroepenveld en de opleidingen delen we met elkaar. We zijn hierbij geholpen door de auteurs van de capita selecta in *Deel II. Maatschappelijke dynamiek en sociaal werk*. Graag bedanken we Hans van Ewijk en Ard Sprinkhuizen voor hun bijdragen aan de derde druk van dit boek, alsmede Ria Wijnen aan de eerste en de tweede druk en alle anderen die hebben bijgedragen aan dit boek. We hopen van harte dat studenten en beroepsbeoefenaren met dit basisboek oog krijgen voor de gemeenschappelijke basis van ons werk.

Frans Spierings, Marcel Spierts
April 2020

Inhoud

Introductie	11
Deel I De veelzijdigheid van sociaal werk	21
1 Kennismaken met sociaal werk	23
1.1 Wat is sociaal werk?	23
1.2 De transformatie van de verzorgingsstaat	31
1.3 Een eigen stem van sociale professionals	38
1.4 Tot slot	42
2 Van caritas naar veelzijdig beroep	43
2.1 Caritas als voorloper van het sociaal werk	43
2.2 De negentiende eeuw: eerste tekenen van een beroep	47
2.3 De twintigste eeuw: een veelzijdige en volwaardige professie	54
2.4 Tot slot	65
3 De werkerterreinen	67
3.1 Sociaal werk – welzijn en samenleving	67
3.2 Sociaal werk – jeugd	76
3.3 Sociaal werk – zorg	86
3.4 Tot slot	98
4 Beroepshouding: luisteren en activeren	99
4.1 Sociaal verbinden en actief luisteren	99
4.2 Stappen in actief luisteren	105
4.3 Negatieve vrijheid en normativiteit	109
4.4 Valkuilen bij communicatie en macht	114
4.5 Tot slot	118
5 Methodisch werken	119
5.1 Omschrijving van de begrippen	119
5.2 Methodisch werken	121
5.3 Samenspel en samenwerking	128
5.4 Methoden en 'evidence based werken'	130
5.5 Tot slot	140

6	Beroepenstructuur en beroepscompetenties	141
6.1	Beroep en functie	141
6.2	Beroepen in zorg en welzijn	142
6.3	Competenties en kritische beroepssituaties	146
6.4	Competenties opleidingen Social work in niveaus	149
6.5	Niveaus van beroepsuitoefening	151
6.6	Tot slot	151
Deel II	Maatschappelijke dynamiek en sociaal werk	153
7	Sociaal werkers in beweging met sport	155
	<i>Stijn Verhagen en Froukje Smits</i>	
7.1	Toenemend belang van sport in de samenleving	155
7.2	Sociaal werk en sport	159
7.3	Werken sportinterventies?	166
7.4	Tot slot	168
8	Kunst en cultuur in sociaal werk	169
	<i>Aart van der Maas en Nico de Vos</i>	
8.1	De waarde(n) van kunst en cultuur	169
8.2	Sociaal werk als 'meertalig' beroep	172
8.3	Individueel of collectief werken?	174
8.4	Kunst en cultuur bij drie profielen van sociaal werk	176
8.5	Arts-based research in sociaal werk	179
8.6	Tot slot	181
9	Kindermishandeling en huiselijk geweld	183
	<i>Linda Douma en Medi Hoes</i>	
9.1	Kindermishandeling	183
9.2	Huiselijk geweld	186
9.3	Gevolgen en signalen van kindermishandeling en huiselijk geweld	193
9.4	De Wet meldcode kindermishandeling en huiselijk geweld	197
9.5	De rol van de sociaal werker bij kindermishandeling en huiselijk geweld	198
9.6	Tot slot	201

10	De gezonde stad	203
	<i>Ingrid Bakker en Joop ten Dam</i>	
10.1	Brede blik op gezondheid in een gezonde leefomgeving	203
10.2	Gezondheid en welzijn – scheef verdeeld	205
10.3	Verklaringen voor verschillen	206
10.4	Aanpak van verschillen – waarom en hoe?	209
10.5	Gezond beleid	210
10.6	Bevorderen van een gezonde leefstijl en het bestrijden van overgewicht	212
10.7	Armoedebestrijding – onderliggende oorzaken aanpakken	214
10.8	Beïnvloeding van de sociale en fysieke leefomgeving	217
10.9	Uitdagingen voor professionals in de sociale sector	220
10.10	Tot slot	220
11	Sociaal werk in een superdiverse samenleving	223
	<i>Dirk Geldof</i>	
11.1	Superdiversiteit als nieuwe realiteit	223
11.2	Superdiversiteit: een prikkelend kader voor sociaal werk	230
11.3	De uitdagingen van superdiversiteit voor sociaal werk	234
11.4	Tot slot	239
12	Sociaal werken met religie	241
	<i>Wim Dekker en Elize Lam</i>	
12.1	Korte terugblik	241
12.2	Geloof in hulpverlening: verhalen	242
12.3	Samen voor de civil society: het grotere geheel	248
12.4	Tot slot	253
13	De bewakers van wederkerigheid	255
	<i>Thomas Kampen</i>	
13.1	Een historische schets van tegenprestaties	255
13.2	Vrijwilligerswerk als tegenprestatie	258
13.3	Het consideratiemodel	261
13.4	Tot slot	268
14	Betekenisvolle ontmoetingsplekken en sociaal werk	271
	<i>David ter Avest en Anne Kooiman</i>	
14.1	Sociaal werk en ontmoetingsplekken in historisch perspectief	271
14.2	De meerwaarde van ontmoetingsplekken	274
14.3	Een toenemende diversiteit aan ontmoetingsplekken	280
14.4	Ontmoetingsplekken en de sociaal werker	284
14.5	Tot slot	288

15	Sociaal werk, sociaal ondernemende basishouding en sociaal ondernemerschap	291
	<i>Guido Walraven</i>	
15.1	Trends in sociaal werk	291
15.2	Definities	293
15.3	Verschijningsvormen en voorbeelden op de werkkerreinen van sociaal werk	296
15.4	Sociaal ondernemerschap en sociaal werk	302
15.5	Tot slot	304
16	Ervaringsdeskundigen laveren tussen kracht en kwetsbaarheid	307
	<i>Gerda Scholtens</i>	
16.1	Ervaringsdeskundigheid en ervaringskennis	307
16.2	Herstel en empowerment	310
16.3	Zelfhulp en peer support	311
16.4	Ervaringsdeskundigen als missing link	314
16.5	Professionalisering en opleidingen	318
16.6	Tot slot	321
17	Sociale technologie in sociaal werk	323
	<i>Erik Jansen, Niels Zwikker en Maurice Magnee</i>	
17.1	Definitie	323
17.2	Mens en technologie	324
17.3	Een integrale benadering van welzijn vanuit <i>capabilities</i>	327
17.4	De ethiek van sociaal werk	329
17.5	Bedoelde en onbedoelde effecten van technologie	329
17.6	Toepassingen van technologie in zorg en welzijn	333
17.7	Tot slot	339
	Bijlage: Landelijke organisaties	341
	Literatuur	347
	Illustratieverantwoording	359
	Register	360
	Over de auteurs	365

Introductie

Er zijn beroepen waar niemand ooit vragen bij stelt. Als iemand op een feestje vraagt 'Wat doe je?' en het antwoord is 'Ik ben onderwijzer', weet iedereen om wat voor werk het gaat. Brandweerman is ook zo'n beroep. Iedereen weet wat dat is, of kan zich er een voorstelling bij maken. Maar als je zegt dat je sociaal werker bent, gaan veel wenkbrauwen omhoog. Wat is dat precies? Veel mensen hebben daarover geen duidelijk idee. Dat komt omdat sociaal werk een nieuwe term is. Het is een familienaam van beroepen die nog maar kort bestaat in Nederland.

Als sociaal werker behoor je tot de groep van beroepsbeoefenaren in de sector zorg en welzijn die ervoor zorgt dat onze samenleving een samenhangend geheel vormt waarin mensen tot hun recht komen, als mens en als burger. Deze groep werkers in zorg en welzijn omvat circa 1,3 miljoen werknemers. Onder hen bevinden zich volgens de branchevereniging Sociaal Werk Nederland zo'n 73.000 sociaal werkers (Van de Wiel, 2019). Het zijn werkers die mensen activeren, ondersteunen en verbinden. Ze brengen mensen, groepen en gemeenschappen sociaal in beweging en ondersteunen hen om zich met elkaar te verbinden. Dat doen ze vooral door actief te luisteren en de juiste acties te ondernemen.

Als sociaal werker houd je je bezig met het sociaal functioneren, de sociale kwaliteit en sociale verbondenheid van mensen, en dat is boeiend en dynamisch werk. Goed zijn in het leggen en onderhouden van contacten en in sociale dienstverlening is een bijzondere kunst. Een kunst die een beetje voortkomt uit talenten die je al hebt, maar waarin je je ook verder kunt bekwalen.

Het vak

Omdat sociaal werk zo'n breed domein is, heb je als sociale professional vaak een afwisselende en verdiepende loopbaan. In welke functie je ook belandt, altijd combineer je de specifieke functie-eisen met het brede kennis- en toepassingsdomein van sociaal werk. Voor de buitenwereld ben je herkenbaar als sociaal werker (je algemene identiteit), maar ook als dienstverlener met een specifiek beroep of een specifieke functie (je bijzondere identiteit). Vergelijk het met je naam. Je achternaam is je familienaam (sociaal werk in ons geval), je voornaam is je eigen naam (bijvoorbeeld maatschappelijk werker, opbouwwerker, jeugdzorgwerker, creatief therapeut, sportpedagoog).

Als sociale professional behoor je tot het contingent sociaal werkers dat aantreedt als problemen complex worden. Sociale professionals zorgen voor samenwerking en afstemming, ze zijn gespecialiseerd in bepaalde methodieken en functies, en geven leiding. Al tijdens je opleiding kun je jezelf een zeker profiel geven en jezelf positioneren. Allereerst leg je op basis van de sociale

wetenschappen een stevig kennisfundament dat gemeenschappelijk is voor het sociaal werk. Vervolgens kun je jezelf via opdrachten, stages en projecten oriënteren op werksoorten, zoals maatschappelijk werk, sociaal-cultureel werk, pedagogiek of sociaal-pedagogische hulpverlening, of profileer je jezelf in een bepaald domein: 'Sociaal werk – welzijn en samenleving', 'Sociaal werk – zorg', of 'Sociaal werk – jeugd'. En dat zijn nog maar de hoofdlijnen. Binnen die opleidingsrichtingen, domeinen, kerntaken en posities komen we oneindig veel werksoorten, functies, specialismen en methodieken tegen.

Verantwoording

De term 'sociaal werk' bestaat nog maar vrij kort als overkoepelend begrip voor alle functies en beroepen in het sociaal-agogische domein in Nederland. Het is een nieuwe poging van opleidingen, werkgevers en beroepsverenigingen om de samenhang te versterken en de sector te profileren. De sector kiest voor de term sociaal werk, of social work, omdat deze gangbaar is geworden in de opleidingen en aansluit bij internationale ontwikkelingen en internationaal taalgebruik. Een sterke impuls om de opleidingen in zorg en welzijn een Angelsaksische naam te geven is uitgegaan van de ondertekening van de Bologna-verklaring in 1999. Ministers van Onderwijs uit negentien landen ondertekenden toen een verklaring waarin zij afspraken de opleidingen in het hoger onderwijs te harmoniseren. In Nederland heeft dat geleid tot de invoering van de zogenoemde bachelor- en masterstructuur. Dat wil zeggen dat studenten die een opleiding in het hogerberoepsonderwijs met een diploma afsluiten, een bachelortitel krijgen. Aan de bachelortitel wordt een domeinnaam toegevoegd. De titulatuur is Engelstalig. De opleidingen aan de universiteiten worden verdeeld in een bachelor- en een mastergedeelte. Voor de agogische opleidingen aan de hogescholen werd gekozen voor de titel 'bachelor of social work'. Over deze bacheloropleidingen Social Work gaat dit boek.

Het *Basisboek sociaal werk* legt een fundament om de (ver)bindende elementen tussen de beroepen en functies vorm te geven. In dit boek gaan we niet in op de eigenheid, kenmerken en methodiek van de verschillende beroepen binnen sociaal werk. We concentreren ons op de profilering, positionering, basishouding en methodiek van sociaal werk als overkoepelend en samenbindend begrip. Voor detailinformatie over de verschillende beroepen binnen de sector verwijzen we naar bestaande inleidingen, basisboeken en handboeken. Dit boek is aanvullend op, dan wel inleidend tot de meer specifieke boeken voor beroepen. We richten ons met deze publicatie enerzijds op hbo-studenten in hun oriënterende fase en anderzijds op praktijkwerkers die op zoek zijn naar een handig, inleidend en ordenend boek over hedendaags sociaal werk. Het is een echt basisboek, een boek dat studenten en praktijkwerkers een kader en een oriëntatie biedt. Als auteurs hebben we ook bepaalde keuzes gemaakt: niet alleen wat betreft de omvang en diepgang, maar ook meer in normatieve zin. Sociaal werk is volop in ontwikkeling en beweging en dat vraagt ook om een zekere richting.

Leeswijzer

We hebben het boek opgedeeld in twee delen. Elk deel heeft een eigen doelstelling. In deel I gaat het over de kernelementen van sociaal werk. Met behulp van een casus laten we zien hoe breed sociaal werk is en hoe gewoon het ook kan zijn. Het werk van sociaal werkers kun je dagelijks tegenkomen en bijna iedereen krijgt er dan ook in een of andere verschijningsvorm mee te maken. *Hoofdstuk 1* laat je als lezer kennismaken met sociaal werk. Het beschrijft welke definities er gehanteerd worden en welke de hoofddomeinen en de posities van sociaal werk zijn. Hoe het beroep zich ontwikkeld heeft tot een eigentijdse professie met eigen opleidingen lees je in *hoofdstuk 2*. In *hoofdstuk 3* komen de werkterreinen aan bod: daar waar sociaal werk zich afspeelt. Er zijn drie hoofdterreinen te onderscheiden: ‘Sociaal werk – welzijn en samenleving’, ‘Sociaal werk – jeugd’ en ‘Sociaal werk – zorg’. *Hoofdstuk 4* staat helemaal in het teken van een basisvaardigheid die belangrijk is in alle functies van het beroep sociaal werk: luisteren. Luisteren is actief luisteren, maar ook kritisch luisteren. Door te luisteren word je als sociaal werker gedwongen om de woorden te interpreteren en een vervolg te bedenken, waardoor er beweging komt in vastgelopen situaties. Hoe je vastgelopen situaties op een verantwoorde manier in beweging krijgt, wordt beschreven in *hoofdstuk 5*. Dat hoofdstuk is geheel gewijd aan methodisch werken. Naast een begripsomschrijving bevat dit hoofdstuk ook de basismethodiek van sociaal werk. Als voorbeeld, om een indruk te geven van de verscheidenheid van het werk, beschrijven we enkele methoden. *Hoofdstuk 6* biedt inzicht in de beroepenstructuur, de beroepskwalificaties en de beroepscompetenties van sociaal werk.

Deel II van dit boek bevat capita selecta over maatschappelijke ontwikkelingen. De achtergronden van deze ontwikkelingen en de gevolgen voor de beroepsuitoefening van sociaal werk zijn in dit deel onderwerp van beschouwing.

In *hoofdstuk 7* gaan Stijn Verhagen en Froukje Smits in op de maatschappelijke functie van sport en de rol van sociaal werkers hierbij. De centrale vraag daarbij is of de sportsector en de sociale sector meer met elkaar zouden moeten optrekken en wat dat dan zou betekenen voor de invulling van het werk van sociaal werkers in de sport.

In *hoofdstuk 8* gaan Aart van der Maas en Nico de Vos in op de betekenissen van kunst en cultuur voor sociaal werk. Aan de hand van veel voorbeelden maken ze duidelijk dat kunst en cultuur ons laten nadenken en de zaken van een heel andere kant laten bekijken. De waarde(n) van kunst en cultuur zijn nooit voorspelbaar.

In *hoofdstuk 9* gaan Linda Douma en Medi Hoes in op kindermishandeling en huiselijk geweld. Hoe vaak komt het voor in Nederland, welke signalen zijn er en wat is de betekenis van de Verplichte Meldcode kindermishandeling en huiselijk geweld?

De opvatting heerst dat als problemen in een wijk of buurt zich opstapelen, zoals armoede, lage opleiding, slechte woonomstandigheden, lage levensver-

wachting en obesitas, op diezelfde plek ook de oplossing te vinden is. Aangezien al deze problemen samenhangen, is een simpele oplossing niet snel te vinden. Dus zetten in *hoofdstuk 10* Ingrid Bakker en Joop ten Dam de wijkbenadering en de ketenbenadering centraal die ingezet worden in lokaal gezondheidsbeleid. Dit vraagt van sociaal werkers een specifieke benadering. Zij moeten dan vooral werken aan samenhang in activiteiten en aan bewonersparticipatie. In grote steden in Nederland en Vlaanderen voltrekt zich een demografische transitie. Daarbij groeit de diversiteit in de bevolking sneller dan velen beseffen. Welke uitdagingen deze nieuwe realiteit van superdiversiteit met zich meebrengt voor sociaal werkers, beschrijft Dirk Geldof in *hoofdstuk 11*.

In *hoofdstuk 12* laten Wim Dekker en Elize Lam zien dat religie in toenemende mate (weer) van betekenis is in het sociaal werk. Zij vatten religie op als een vorm van zingeving in contact met cliënten die hun levensverhaal schrijven. Deze narratieve benadering geeft aan hoe je als sociaal werker het geloof van de cliënt een plek kunt geven in het contact.

In *hoofdstuk 13* beschrijft Thomas Kampen het principe van wederkerigheid in sociaal beleid. De tegenprestatie bestaat al van oudsher. Van veel bijstandsccliënten wordt momenteel verwacht dat zij deelnemen aan vrijwilligerswerk in ruil voor hun uitkering. Sociaal werkers in de functie van klantmanager vervullen daar een cruciale rol in, door te blijven werken aan employability van hun cliënten en niet alleen het verplichtende karakter centraal te stellen.

Anne Kooiman en David ter Avest beschrijven in *hoofdstuk 14* nieuwe publieke ruimten en zelforganisatie. Sociaal werkers hebben nog altijd een toegevoegde waarde om dit soort sociale initiatieven van burgers te laten floreren.

In *hoofdstuk 15* laat Guido Walraven aan de hand van voorbeelden zien hoe belangrijk de rol van sociaal werkers bij sociaal ondernemerschap is. Hij werkt een typologie uit en beschrijft dat sociaal werkers steeds meer kansen hebben om sociaal ondernemerschap te tonen.

Gerda Scholtens typeert in *hoofdstuk 16* het belang van ervaringsdeskundigheid in sociaal werk. Ze beschrijft hoe ervaringsdeskundigen bijdragen aan herstel en empowerment van cliënten in de praktijk van de geestelijke gezondheidszorg (ggz), de verslavingszorg en de zorg voor mensen met een verstandelijke beperking. De laatste jaren nemen de mogelijkheden tot scholing en opleiding toe en worden ervaringsdeskundigen in hun rol van *peer*, kwartiermaker en hulpverlener steeds frequenter benut in (de opleidingen voor) sociaal werk.

Tot slot komt in *hoofdstuk 17* de sociale technologie binnen sociaal werk in beeld. Erik Jansen, Niels Zwikker en Maurice Magnee beschrijven de invloed van technologische ontwikkelingen op sociale relaties en de sociale kwaliteit in de samenleving. Zij gebruiken de *capabilities approach* om de kritische rol van sociaal werkers uit te werken ten aanzien van de gevolgen van technologie voor het sociale leven en het sociale functioneren van mensen.

Het boek wordt gecompleteerd met een lijst van landelijke organisaties, een literatuurlijst en een register. Tot slot is er nog een kort cv van iedere auteur.

De casus Giovanni en Fatna

Zoals gezegd komt sociaal werk in veel verschillende vormen voor, zoals je in de loop van dit boek zult zien. Dit wordt geïllustreerd met de casus van Giovanni en Fatna.

Casus

De familie Hoogendoorn

Giovanni Hoogendoorn is geboren in een arbeidersbuurt van een fabrieksstad in het westen van Nederland. Zijn vader werkt in een garage en zijn moeder is huisvrouw. In het gezin zijn nog twee kinderen, een jongen en een meisje. Er zijn geen grote problemen in het gezin. Vader heeft werk. De kinderen doorlopen zonder veel moeite de lagere school. Daarna leren ze door voor een beroep. Giovanni volgt een opleiding voor automonteur. Hij wil net als zijn vader werken in een garage.

De buurt waar het gezin woont, staat niet zo goed bekend. Het is geen getto, maar de inkomens zijn laag en de huurhuizen zitten overwegend aan de onderkant van de markt. In sommige straten stapelen de problemen zich op. Sinds 2011 is er zelfs een landelijk programma om het leefklimaat van deze wijk systematisch te verbeteren op het gebied van wonen, werken en onderwijs. De bewoners zelf vinden het wel een gezellige buurt. Ze kennen elkaar allemaal. Als er belangrijke voetbaltoernooien zijn, zitten jong en oud buiten op straat te kijken met een drankje in de hand. Er is ook wel eens ruzie in de buurt, vooral sinds er steeds meer nieuwe gezinnen in de buurt zijn komen wonen. Dan kan het gebeuren dat er klappen vallen en heel soms nog erger. Die klappen vielen vroeger ook wel, maar dat werd minder erg gevonden. Het hoorde een beetje bij de buurt en werd gevoeld als iets wat 'onder ons' kon gebeuren.

Het gemeenschapshuis als middelpunt

Midden in de buurt staat 'Het Trefpunt', het huis voor de buurt. De jongerenwerker daar heeft de opleiding voor sociaal werker gevolgd en helpt jongeren om activiteiten te organiseren in de buurt. Hij ondersteunt hen om de omgeving voor hen en de andere bewoners prettig te houden. Ook begeleidt hij jongeren soms individueel, om te voorkomen dat ze terechtkomen in het criminele circuit. Hij helpt bij het vinden van werk of een geschikte opleiding. Ook zorgt hij ervoor dat de kinderen niet op straat rondhangen en ruzie maken, maar bezig zijn met sport of spel. Voor de pubers organiseert hij een wekelijkse disco. Op die manier levert hij een bijdrage aan de opvoeding van de kinderen, ook al zou je dat op het eerste gezicht niet zo snel denken.

In Het Trefpunt werkt nog een jonge sociaal werker. Zij heeft sociaal-cultureel werk als achtergrond, en organiseert een aantal activiteiten voor volwassenen. Soms helpen enkele buurtbewoners haar daarbij. In de ochtend zijn er koffiebijeenkomsten voor de vrouwen, één keer in de week speciaal voor de buitenlandse vrouwen in de buurt. Er zijn cursussen, kookmiddagen en jaarlijks organiseren de buurtbewoners een multicultureel festival.

Giovanni is dikwijls als vrijwilliger in het gemeenschapshuis te vinden. Tijdens het multiculturele festival komt Giovanni de zeer aantrekkelijke Fatna tegen en hij is meteen weg van haar. Fatna is een moderne jonge vrouw, die op het ROC een opleiding voor verzorgster volgt en bijna klaar is met haar opleiding. Zij ziet Giovanni ook wel zitten en omdat haar ouders niet zo streng zijn, verwacht ze geen moeilijkheden als ze vertelt dat ze verkering heeft gekregen met Giovanni. Fatna is geboren in dezelfde wijk als Gio. Haar vader werkt bij de gemeente en haar moeder is huisvrouw. Fatna is enig kind.

Onverwachte problemen in de buurt

Fatna's verwachting komt uit. Als zij haar moeder vertelt dat ze verliefd is op Giovanni, is haar moeder alleen maar blij voor haar. Ze belooft Fatna het nieuws met haar vader te bespreken. Hoewel Fatna's vader liever had gezien dat ze verliefd was geworden op een jongen uit de eigen gemeenschap, maakt ook hij geen bezwaren. Ze kunnen trouwen als Fatna haar opleiding heeft afgerond, een jaartje heeft gewerkt en wat bijgedragen heeft aan het huishoudbudget van het gezin.

Er ontstaan echter problemen vanuit een andere hoek. Jonge buurtbewoners vinden het maar niets dat Giovanni en Fatna willen trouwen, zij willen liever dat mensen trouwen in hun eigen kring. Het begint met kleine pesterijtjes als de twee door de buurt wandelen. Ze worden uitgesloten en nageroepen door de buurtkinderen. 'Ik heb gehoord dat u een hoer bent', zegt een jongetje uitdagend. 'Je moeder zal je bedoelen', neemt Gio het voor Fatna op. Maar als er op een dag een lelijke kras zit op de auto van Giovanni en er een briefje in de bus ligt dat dit nog maar het begin is, wordt de zaak ernstiger. Natuurlijk kan Gio met een klacht naar de politie gaan, maar dat doet men in deze buurt niet. Je lost je problemen zelf op. Gio bespreekt het met zijn ouders. In plaats van een buurtvete te starten, besluiten moeder en zoon om eens bij de maatschappelijk werker binnen te lopen die eens in de week spreekuur houdt in Het Trefpunt; hij heeft de reputatie dat hij mensen echt helpt. Ze maken een afspraak.

Twee dagen later vertelt Giovanni de maatschappelijk werker over de problemen in de buurt. Deze hoort het verhaal helemaal uit. Hij vraagt door over allerlei zaken, zoals de ontvangst van het nieuws van hun verkering bij Gio's ouders en de familie van Fatna. Hij vraagt Gio naar de reactie van zijn vrienden en collega's. Aan het einde van het gesprek vraagt hij Gio om het verhaal dat hij verteld heeft op papier te zetten en met Fatna te bespreken. Zelf zal hij contact opnemen met de buurtmakelaar, met wie hij samenwerkt. De volgende dag zal Gio terugkomen bij hem en dan gaan ze proberen om met z'n drieën een plan op te stellen om uit de problemen te komen.

Samen met de jongerenwerker en de buurtmakelaar bespreekt Gio wat hij kan doen. Besloten wordt dat het stel aan hun beste vriend zal vragen om een Dance Battle in eetcafé De Ronde te organiseren. De jongerenwerker wil daarbij wel helpen. Bij het eetcafé komen altijd alle culturen. Gio en Fatna trakteren op hapjes – je kunt er lekker eten – maar de rest betaalt iedereen zelf. Het idee is ook dat die vriend een rap ten gehore zal brengen over een gemengd stel dat samen gelukkig is, maar in de buurt niet wordt geaccepteerd. De vriend stemt in.

De georganiseerde avond is supergezellig, de battle wordt een groot succes en uiteindelijk loopt het allemaal met een sisser af. De buurt raakt vertrouwd met het feit dat Gio en Fatna gaan trouwen en het nieuws wordt oud nieuws. Na twee jaar verkering trouwt Gio zijn Fatna en zij gaan zelf een huis renoveren aan de rand van de buurt waar zij hun jeugd doorbrachten.

Bouwen aan de toekomst

Giovanni werkt net als zijn vader in een grote garage, maar dan als automonteur, en Fatna werkt in een verpleeghuis in de buurt. Fatna is ambitieus en begint kort na haar trouwen aan de opleiding voor sociaal werk. Zij ziet dat in het verpleeghuis waar zij werkt behoefte is aan verzorgenden die breed inzetbaar zijn en die niet alleen patiënten persoonlijk kunnen verzorgen, maar ook ideeën hebben over de daginvulling van hun bewoners, over hoe bewoners geactiveerd kunnen worden om bezigheden en contacten te zoeken. Zij vindt het belangrijk om de cliënten op haar afdeling zo goed mogelijk te ondersteunen en zij ervaart dat dit een speciale deskundigheid vraagt. Zij is blij dat haar unithoofd haar heeft aangeraden om te gaan studeren, want nu ziet zij hoe belangrijk het is om die ondersteuning planmatig en professioneel te geven. Dat lijkt heel eenvoudig,

maar dat is het niet. Ze leert dat er veel methoden zijn om mensen te helpen, maar dat je zorgvuldig moet kiezen welke methode je gaat gebruiken om ook echt resultaat te boeken. Je moet er eerst achterkomen wat mensen kunnen en willen. Bij sommige mensen is dat niet zo gemakkelijk en moet je goed doorvragen. Fatna vindt haar studie interessant, want wat ze leert kan ze meteen in de praktijk gebruiken. Ook in haar eigen leven, als er wel eens moeilijkheden zijn. Gio is apetrots op zijn vrouw en hij helpt haar waar hij kan door huishoudelijke klusjes op te knappen. Zo geeft hij Fatna de gelegenheid zo goed mogelijk te studeren.

Een baby op komst

Als Gio en Fatna vijf jaar getrouwd zijn, raakt Fatna in verwachting. Ze zijn dolblij met de baby die op komst is en kijken uit naar de dag waarop een eerste echo zal worden gemaakt. Samen gaan ze naar het ziekenhuis. Maar dan komt de grote teleurstelling, er blijkt iets niet goed met hun kindje. Fatna moet nog een aantal onderzoeken ondergaan. De uitkomst daarvan is dat hun kindje het syndroom van Down heeft.

Heel erg onzeker en bang wachten ze de geboorte van de baby af. Het wordt een meisje. Gio en Fatna besluiten om haar een Marokkaans-Nederlandse naam te geven: Aïcha. Het kindje is inderdaad gehandicapt en moet voorlopig in het ziekenhuis blijven.

Fatna mag naar huis om op te knappen. In die periode kunnen Gio en Fatna overwegen welke hulp en ondersteuning zij nodig hebben om Aïcha gezond te laten opgroeien. De maatschappelijk werkster uit het ziekenhuis helpt hen bij hun keuzes. Zij besluiten Aïcha thuis te houden.

Het belangrijkste wat de maatschappelijk werkster doet, is Gio en Fatna informeren over de mogelijkheden die er zijn om ondersteuning te krijgen bij de opvoeding van Aïcha. Ze raadt Fatna en Giovanni aan om Aïcha een paar dagdelen in de week naar een crèche te brengen, zodat ze af en toe tijd voor zichzelf hebben. Samen zoeken ze naar een goed kinderdagverblijf in de buurt, waar leidsters werken die gediplomeerd zijn en ervaring hebben in het omgaan met kinderen die extra aandacht nodig hebben. Bovendien kan Fatna dan vast wennen aan het ritme van kinderopvang voor straks, als ze weer gaat werken. Dat is de praktische kant van het werk van de maatschappelijk werkster. Fatna kent het werk uit eigen ervaring. Ze is optimistisch en vertrouwt erop dat het goed zal komen. Maar zij praat ook over haar verdriet, over de teleurstelling van Gio dat hij geen gezonde

dochter heeft gekregen, over de moeilijkheden die zij samen hebben om dit te verwerken. De gesprekken met de maatschappelijk werkster helpen Fatna en Giovanni om de opvoeding van Aïcha op zich te nemen en over hun eerste verdriet heen te komen. Ze willen de toekomst hoopvol tegemoet zien. Het begrip van de maatschappelijk werkster, maar ook haar praktische adviezen, helpen hen daarbij. Als Aïcha na een paar weken uit het ziekenhuis komt, kan Fatna er weer tegen. Ze is aangesterkt en weer helemaal gezond, haar verhouding met Gio is weer in orde, ze kunnen samen praten over hoe het verder moet. Ze zien hoe goed Aïcha verzorgd wordt op het kinderdagverblijf. Zelf geniet Fatna van de paar middagen die zij voor zichzelf heeft. En omdat ze zelf is opgeleid als sociaal werker, weet zij hoeveel de hulpverleners voor haar betekend hebben.

Problemen

Aïcha groeit op. De eerste jaren verlopen zonder al te grote problemen. Als Aïcha de peuterleeftijd bereikt, blijkt dat zij heel moeilijk thuis op te voeden is. Fatna heeft de handen vol aan haar. Het meisje moet bij alles geholpen worden. Ze kan moeilijk praten en dat compenseert ze door hard te gaan gillen. In de opvoeding wordt Fatna ondersteund door een sociaal werker van MEE. Dit is een organisatie met hulpverleners die gespecialiseerd zijn in de ondersteuning van mensen met een verstandelijke beperking. Samen met deze sociaal werker probeert Fatna te voorkomen dat Aïcha uit huis geplaatst moet worden. Gio heeft ondertussen de moed een beetje opgegeven. Hij hoopt dat Aïcha zo spoedig mogelijk geplaatst kan worden in een instelling voor kinderen met een verstandelijke beperking. In zijn ogen tiranniseert Aïcha het gezin. Ze maakt Fatna doodmoe en hij ziet met lede ogen aan hoe slecht zijn vrouw eruitziet. Maar daarover praten kan hij niet met Fatna. Elke keer als hij probeert het onderwerp aan te snijden, klapt Fatna dicht. Zij zou het als een persoonlijke nederlaag zien als Aïcha in een instelling werd geplaatst. Gelukkig ziet de hulpverlener wat er aan de hand is in het gezin. Hij luistert naar Fatna, maar kijkt ook naar Gio. Hij ziet hoe het huwelijk lijdt onder het gedrag van Aïcha en probeert de beide ouders te ondersteunen in het vinden van een goede oplossing.

Uiteindelijk ziet ook Fatna in dat het voor Aïcha beter is om doordeweeks in een gespecialiseerd instituut te zijn, waar gespecialiseerde beroepskrachten haar opvoedingstaak kunnen overnemen. In het weekend kan Aïcha dan naar huis.

De goede oplossing

De instelling waar Aïcha wordt geplaatst, heeft gezinsbegeleiders in dienst. Deze sociaal werkers begeleiden de gezinnen van de kinderen die in de instelling zijn geplaatst. Zij zijn bij uitstek de intermediairs tussen deze kinderen, hun behandelaars en hun ouders. De begeleider van het gezin is Pierre. Pierre bespreekt met Giovanni en Fatna de ontwikkelingsproblemen van Aïcha. In de instelling wordt voor Aïcha een plan opgesteld om haar te behandelen. Pierre vertelt over het plan en samen met Fatna en Giovanni bespreekt hij de doelen die de behandelaars met de therapie verwachten te bereiken. Regelmatig komt hij langs om de vorderingen te bespreken. Hij geeft advies over hoe ze met Aïcha kunnen omgaan in het weekend. Hij luistert als ze vertellen over hoe het gaat met Aïcha tijdens het weekend. Langzaam zien de ouders verbetering in het gedrag van hun dochter en langzaam verdwijnt bij Fatna het schuldgevoel dat zij haar Aïcha heeft moeten overlaten aan de hulpverleners.

In het bovenstaande verhaal zien we professionals die als sociaal werkers zijn opgeleid. Ze zijn actief in heel verschillende functies. De jongerenwerker, de sociaal-cultureel werker, de buurtmakelaar, de maatschappelijk werker in het huis voor de buurt, de leidsters in het kinderdagverblijf, de maatschappe-

lijk werker in het ziekenhuis, de hulpverleners in de instelling voor kinderen met een verstandelijke beperking, de gezinsbegeleider; allemaal hebben ze de opleiding Social Work gevolgd, maar wel met verschillende specialisaties. In dit boek schetsen we die veelzijdigheid van het beroep en de instellingen waar sociaal werkers actief zijn. De taak van alle sociaal werkers is om mensen te ondersteunen bij het deelnemen aan de maatschappij.

Het is goed om te weten dat veel sociaal werkers voor dit vak kiezen uit sociale betrokkenheid. Dat geldt misschien ook voor jou. En misschien heb je ook persoonlijke ervaringen met dit soort problemen in je eigen omgeving. Dat kan uitstekend van pas komen. Je kunt mensen helpen met hun problemen, want je ziet zelf haarscherp wat er allemaal moet gebeuren. Dit is echter ook een valkuil, want elke situatie en ieder mens is weer anders. De kunst is om te blijven openstaan voor mensen met hun problemen en hun mogelijkheden. Een andere valkuil is dat je je gaat identificeren met het probleem en de persoon die je aan het helpen bent. Het is niet de bedoeling dat je gaat fungeren als een levensredder van wie mensen helemaal afhankelijk zijn. Je probeert mensen te motiveren om zichzelf en elkaar te helpen.

Dit is een uitdagend vak. Het is belangrijk dat je beseft dat niet iedere hulpbehoevende bereid is hulp te accepteren. Soms krijg je als sociaal werker niet de waardering die je verdient. En soms ontbreekt het je aan de tijd om goed met iemand te praten. In hoeverre lukt het dan om de belangen van de hulpvrager goed te blijven dienen? En open te blijven staan? Hoe merk je dat jouw oordelen over een cliënt je in de weg zitten om goed te kunnen helpen? Wat doe je als je merkt dat je het contact met iemand kwijtraakt? Sociaal werk is een vak, een professie. Het is mensenwerk waar je voor kunt doorleren. In dit boek lees je hier meer over. Het *Basisboek sociaal werk – activeren, ondersteunen en verbinden* gaat over de professie om mensen te helpen zichzelf te helpen om te kunnen meedoen in de maatschappij.

Deel I

De veelzijdigheid
van sociaal werk

Kennismaken met sociaal werk

1

Het sociaal werk is volop in beweging. Om te beginnen zetten we uiteen wat in onze ogen sociaal werk kenmerkt, vanuit welke perspectieven je kunt kijken, en wat de kerntaken en de hoofdterreinen van sociaal werk zijn. Om sociaal werk goed te kunnen begrijpen is het nodig om veranderingen in onze samenleving en vooral in het sociaal beleid te bestuderen. Tot slot gaan we na hoe sociaal werkers in die veranderingen een eigen stem en een stevige positie kunnen verwerven.

1.1 Wat is sociaal werk?

Sociaal werk is een breed vakgebied. In deze paragraaf geven we je eerst een omschrijving van sociaal werk en een overzicht van de belangrijkste taken die je als sociaal werker zult uitvoeren. Daarna gaan we kort in op de hoofddomeinen en niveaus die je bij sociaal werk kunt onderscheiden.

Vanaf het begin van deze eeuw is sociaal werk een veelgebruikte term in het Nederlandse beroepsonderwijs. Aanvankelijk werd in het onderwijs de Engelse term *social work* gebruikt om aan te geven dat het om een internationaal erkende opleiding gaat die aansluit op een internationaal erkende beroepspraktijk. De laatste jaren is de term ‘sociaal werk’ ook in het beroepenveld sterk in opkomst. Sociaal werkers organiseren zich in de *Beroepsvereniging Professionals in Sociaal Werk* (BPSW), een van de brancheverenigingen waarin organisaties in het sociale domein zich hebben verenigd heet *Sociaal Werk Nederland*. De term ‘sociaal werk’ speelt een belangrijke rol als het erom gaat het versnipperde beroepenveld een herkenbaar profiel te geven. ‘Social work’ en ‘sociaal werk’ duiden dus op de internationale dimensie en op het familiebewustzijn van alle beroepen in het sociale domein.

1.1.1 Definities van sociaal werk

Er bestaan welhaast oneindig veel definities van sociaal werk. Een definitie die brede erkenning geniet, is afkomstig van de internationale federatie van sociaal werkers. Deze in 2014 geactualiseerde definitie luidt als volgt:

‘Social work is a practice-based profession and an academic discipline that promotes social change and development, social cohesion, and the empowerment and liberation of people. Principles of social justice, human rights,

collective responsibility and respect for diversities are central to social work. Underpinned by theories of social work, social sciences, humanities and indigenous knowledge, social work engages people and structures to address life challenges and enhance wellbeing.'

Bron: www.ifsw.org

Het gaat dus om de volgende doelen:

- het bevorderen van maatschappelijke verandering en ontwikkeling;
- het bevorderen van sociale cohesie;
- het bevrijden van mensen uit onderdrukking en hen bemoedigen en ondersteunen om vastgelopen situaties los te wrikken.

Deze doelen zijn gebaseerd op de volgende fundamentele principes:

- sociale rechtvaardigheid;
- mensenrechten;
- collectieve verantwoordelijkheid;
- respect voor diversiteit.

Bij het realiseren ervan wordt gebruikgemaakt van de volgende kennis:

- theorieën over sociaal werk;
- kennis uit de sociale wetenschappen en de geesteswetenschappen;
- lokale kennis uit de gemeenschappen waarin sociaal werk zich beweegt.

Een tweede oriëntatie legt een andere nadruk en richt zich via het bevorderen van 'burgerschap' en 'participatie' meer op het aanpassen van mensen aan en het anticiperen op complexe veranderingen in de samenleving. Deze oriëntatie zien we vooral terug in de politiek en het sociaal beleid, die beide in het teken staan van de transformatie van de verzorgingsstaat (zie verderop in paragraaf 1.2). Onder het motto van 'het werken aan de participatiesamenleving' doen politiek en overheid een sterk beroep op de eigen verantwoordelijkheid van burgers.

Veel sociaal werkers zoeken tussen deze twee dominante oriëntaties een eigen weg (zie paragraaf 1.3), die recht doet aan hun vakmanschap. Zo benadrukken ze bijvoorbeeld de sociale rechten van mensen, zoals het recht op de toegang tot onderwijs, arbeidsmarkt, een woning, (gezondheids)zorg, maatschappelijke dienstverlening en sociale zekerheid. Bij het realiseren van deze rechten wijzen ze mensen tegelijkertijd op het nakomen van de daaraan verbonden verplichtingen. Sociaal werkers hebben extra aandacht voor kwetsbare burgers. Ze proberen bij te dragen aan een 'inclusieve samenleving'. Weerbare burgers zijn wel degelijk ook in beeld, met name als het gaat om de verbinding met kwetsbare burgers.

Als we in dit boek over de beroepskrachten in het sociale domein praten, hebben we het over sociaal werkers. Als we specifiek praten over sociaal werkers met een hbo- of wo-opleiding, spreken we over sociale professionals.

1.1.2 *Verskillende betekenissen van sociaal werk*

We mogen dan misschien enige helderheid hebben over de doelen van sociaal werk, maar dat wil nog niet zeggen dat ‘sociaal werk’ in de praktijk telkens dezelfde betekenis heeft. We zien ‘sociaal werk’ op zijn minst in vier verschillende betekenissen voorkomen:

- 1 Sociaal werk staat voor een cluster van beroepen in de sector zorg en welzijn. We rekenen er onder andere toe maatschappelijk werkers, opbouwwerkers, sociaal-cultureel werkers, jeugd- en jongerenwerkers, werkers in de jeugdzorg en sociaal raadslieden. Sociaal werk is dus niet één beroep, maar een verzameling van beroepen die onderling een grote overeenkomst vertonen (zie hoofdstuk 6).
- 2 Sociaal werk staat voor een sector of domein, in dit geval ‘zorg en welzijn’. Sociaal werk kunnen we dus ook beschouwen als een aanduiding voor alle voorzieningen (instellingen, accommodaties, marktpartijen) en regelingen op het vlak van zorg en welzijn. Ook het sociale beleid (*social policy*) dat ten grondslag ligt aan de totstandkoming van voorzieningen en regelingen, rekenen we tot de sociale sector of het sociale domein.
- 3 Sociaal werk staat voor een specifieke opleiding. De sociaal werker is doorgaans een hoogopgeleide professional die vooral in de publieke sector – bij de overheid of bij door de overheid gefinancierde instellingen – werkzaam is. De voor de toegang tot de arbeidsmarkt van zorg en welzijn zo belangrijke kwalificering ligt grotendeels in handen van opleidingen voor sociaal werk. Deze opleidingen spelen een belangrijke rol bij de ontwikkeling van kennis en vaardigheden en daarmee voor de ontwikkeling van het beroep.
- 4 Sociaal werk staat voor een kennisdomein. Er wordt wel gezegd dat je pas over een echt beroep (of beroepsdomein) kunt spreken als er sprake is van een eigen *body of knowledge*, een duidelijk te onderscheiden, eigen kennisgebied. Sociaal werk als kennisdomein omvat allereerst de theorieën, methodieken en praktijken van de beroepsuitoefening in zorg en welzijn. In de tweede plaats omvat het kennisdomein van sociaal werk een specifieke combinatie van theoretische disciplines of universitaire vakgebieden (*social theory*), zoals psychologie, (ped)agogie, sociologie en antropologie, ethiek en politicologie. Ook de wijze waarop sociaal beleid gemaakt en uitgevoerd wordt, krijgt binnen het kennisdomein van sociaal werk de nodige aandacht.

1.1.3 *Kerntaken: het hart van sociaal werk*

We benoemen binnen sociaal werk een aantal kerntaken. Dit zijn taken die de afzonderlijke beroepen binnen het sociaal werk overstijgen en die ze in zekere zin gemeenschappelijk hebben. Deze kerntaken maken duidelijk waaruit de werkzaamheden van sociaal werkers bestaan en waar het bij het vakmanschap om draait. Van sociale professionals verwachten we dat ze de kerntaken op

basisniveau kennen en kunnen hanteren. Het is dus belangrijk om je als (aanstaande) sociale professional te herkennen in deze kerntaken, hoewel je in de praktijk bijna nooit alle taken tegelijk zult uitvoeren. Deze kerntaken zijn:

1 Ondersteunen en wegwijs maken

Sociaal werkers ondersteunen kwetsbare mensen. De relaties die ze met hen onderhouden, zijn voor kwetsbare mensen erg betekenisvol en dat legt een grote verantwoordelijkheid op de schouders van sociaal werkers. Sociale professionals moeten goed de weg kennen in de samenleving. Een goed advies, de juiste informatie en een zinvolle verwijzing behoren tot het handwerk van de sociale professional. Informatie, advies, verwijzing en toeleiding zijn essentieel. Wegwijs maken kan zelfs nog een stap verder gaan: ook het kunnen stellen van een diagnose of indicatie, of het doen van een assessment zitten in de gereedheidskist.

2 Voor iemand zorgen

Veel van het sociaal werk bestaat uit het leveren van – soms hele concrete – diensten aan mensen met een (ernstige) lichamelijke, verstandelijke, psychische of sociale beperking. Dat kunnen hele basale dingen zijn, zoals iemand helpen met het huishouden, iemand lichamelijk verzorgen, iemand begeleiden of activiteiten organiseren. Bij complexe problemen is vaak meer nodig. Dan zorgt een sociaal werker dat er gemanaged wordt, dat de situatie hanteerbaar blijft, dat iedereen zijn werk doet. We spreken ook wel over *support*, de doorlopende ondersteuning voor mensen die dat nodig hebben en waarbij het er vooral om gaat mensen te helpen dat te doen wat zij willen doen.

3 *Ontwikkelen en opvoeden*

Veel van de sociaal werkers zijn sociaal-pedagoog, jongerenwerker of werker in de kinderopvang. Bij deze kerntaak kun je denken aan werksoorten als opvoedingsondersteuning, jeugd- en jongerenwerk, sociaal-cultureel werk (soms met behulp van culturele en sportieve activiteiten), de kinderopvang en het peuterspeelzaalwerk. Maar ontwikkelings- en opvoedingsdoelen beperken zich niet per definitie tot kinderen. In elke levensfase moeten mensen zich weer verder ontwikkelen en opnieuw oriënteren. Bij kritieke overgangen of bij problematische situaties kunnen sociaal werkers steun bieden.

4 *Ingrijpen en optreden*

De term 'sociaal werker' associëren we al snel met mensen die willen ondersteunen en helpen (zie kerntaak 1 en 2). Dat klopt ook, maar het betekent nog niet dat sociaal werkers niet af en toe moeten en kunnen ingrijpen en optreden. In onze vaktaal noemen we dat *intervenieren*, een *interventie plegen*. Het kan nodig zijn om echt in te grijpen in een gezin, bijvoorbeeld als er sprake is van huiselijk geweld. In het jongerenwerk krijg je ongetwijfeld te maken met jongeren die agressief reageren. Je kunt als maatschappelijk werker door de politie gevraagd worden om tussenbeide te komen bij een ernstige ruzie tussen een man en vrouw. Opbouwwerkers werken samen in buurten waar de verhoudingen gespannen zijn, ze houden de vinger aan de pols om zo nodig in te kunnen grijpen. In de intensieve jeugdzorg is het stellen van regels aan de orde van de dag. Bij ingrijpen en optreden in gesloten instellingen kunnen ook behandelingen als taakstraffen en intensieve trainingen aan de orde zijn.

5 *Gedrag beïnvloeden*

Sociale professionals staan vaak voor de taak om gedrag van mensen te veranderen. Voor een deel gebeurt dat door preventie: voorkomen dat het misgaat. Dat kan bijvoorbeeld door er op tijd bij te zijn, waardoor met lichte adviezen en wat ondersteuning gezorgd kan worden dat de zaak niet uit de hand loopt. Vaak beïnvloed je gedrag door de omstandigheden te veranderen. Verkeersdoden verminderen we bijvoorbeeld door een autogordel verplicht te stellen. Sociale problemen kunnen soms voorkomen worden door iets in het gezin of in de klas of in de ruimtelijke omgeving te veranderen. Een andere manier om gedrag te beïnvloeden, is door het versterken van de sociale en (inter)culturele competenties van mensen. Dat gebeurt in het jeugd- en jongerenwerk bijvoorbeeld door met kinderen of jongeren heel gericht met spel om te gaan. Soms krijgen mensen ook gerichte vaardigheidstrainingen. Het kan echter ook onvermijdelijk zijn om echt hulp te verlenen, door mensen therapieën aan te bieden. Hiermee komen we wel aan de grens van sociaal werk. Maatschappelijk werkers, creatief therapeuten en werkers in de intensieve jeugdzorg rekenen we echter zeker tot het sociaal werk. Psychiaters en klinisch psychologen niet; die zijn actief in de gezondheidszorg.

6 *Verhoudingen beïnvloeden*

Bij deze taak ligt het accent op het beïnvloeden van hoe groepen mensen zich tot elkaar verhouden. Dit kan gaan over de verhoudingen tussen nieuwkomers en de autochtone bevolking, maar we hebben natuurlijk ook te maken met verhoudingen tussen oud en jong, tussen elkaar bevechtende jongerengroepen, met uit de hand lopende verhoudingen tussen twee straten of tussen voetbalfans van twee verschillende clubs. Het beïnvloeden van verhoudingen bewerkstellig je veelal door mensen elkaar te laten ontmoeten of samen te laten sporten, of via culturele manifestaties. Bemiddeling (mediation) is een andere manier om oplopende conflicten in te dammen of zelfs uit de wereld te helpen. Bij eigenkrachtconferenties brengen we alle mensen die ertoe doen voor een kind bij elkaar om samen aan een oplossing te werken voor een probleem waar dat kind mee te maken heeft.

Kader 1.1

Jongerenbuurtbemiddeling

In veel buurten ontstaan geregeld conflicten tussen bewoners en groepen 'hinderlijke' of 'overlastgevendende' jongeren – over geluidsoverlast, vandalisme, pesterijen, discriminatie of onveiligheidsgevoelens. Jongerenbuurtbemiddeling is een interventie waarbij jonge vrijwilligers bemiddelen bij conflicten en spanningen in de buurt waar jongeren bij betrokken zijn. Daarbij kan het zowel gaan om conflicten tussen jongeren onderling als om conflicten tussen jongeren en oudere buurtbewoners.

Hoe werkt (jongeren)buurtbemiddeling? Professionals coördineren het initiatief: ze promoten het project, onderhouden het contact met netwerkpartners, werven, activeren, begeleiden en motiveren de vrijwillige bemiddelaars en verzorgen de administratie. Daarnaast dragen projectleiders zorg voor de kwaliteit en de adequate uitvoering van het bemiddelingsproces. De projectleiders – in veel gevallen sociale professionals –

beoordelen een conflict na aanmelding. Daarvoor nemen ze eerst contact op met de klagende partij, om na de intake in te schatten voor welke jongeren deze zaak geschikt is. Een bemiddelaar bemiddelt altijd samen met een medebemiddelaar. Als de bemiddelaars aan de zaak zijn gekoppeld, voeren ze met beide partijen een voorgesprek. Ze beluisteren beide kanten van het verhaal en nodigen de partijen uit om mee te werken aan een gelijkwaardig gesprek op neutraal terrein. Als een van de partijen besluit niet mee te werken, houdt de bemiddeling op.

Het doel van het bemiddelingsgesprek is de communicatie tussen bewoners en jongeren te herstellen of tot stand te brengen: een gesprek over waarden en normen op micro-niveau. Beide partijen vertellen hun verhaal (hun 'waarheid') zonder dat de andere partij interrumpeert. Na deze uitwisseling van informatie helpen de bemiddelaars de partijen met het definiëren van een gemeenschappelijk erkend probleem. Vanuit deze definitie dragen de partijen oplossingen aan en worden er afspraken gemaakt. De bemiddelaars nemen tot slot na enige tijd contact op met beide partijen om te vragen hoe het nu gaat. Is de bemiddeling geslaagd?

Politie en woningcorporaties zorgen voor de meeste doorverwijzingen van conflicten naar buurtbemiddeling. Bij twee op de drie geschillen leidt de inzet van buurtbemiddeling tot een oplossing.

Bron: Sonneveld & Spierts, 2010.

7 *Signaleren, agenderen en politiseren*

In de dagelijkse praktijk ervaren sociaal werkers de gevolgen die mensen ondervinden van maatschappelijke en economische veranderingen. Tevens zien ze als eersten hoe bepaalde beleidsmaatregelen uitpakken en wat de effecten zijn op de leefwereld van mensen. Sociaal werkers zijn in de positie om sociale misstanden te signaleren en de politiek te wijzen op lacunes in het beleid. Niet zelden hebben ze een goed beeld van wat er nodig is om tot een structurele oplossing van problemen te komen. Soms kan dat ook vragen om een maatschappelijke kwestie te politiseren. Dat kan bijvoorbeeld inhouden dat sociale professionals mensen met minder macht en kansen ondersteunen om hun stem te laten horen in het publieke debat. Bij het signaleren, agenderen en politiseren zoeken sociale professionals voortdurend naar een evenwicht tussen een kritische houding en een coöperatieve opstelling naar het beleid en andere partners waarmee ze samenwerken. Tegelijkertijd schuwen sociaal werkers niet om kritisch naar hun eigen rol en verantwoordelijkheid te kijken bij het ontstaan en bestendigen van maatschappelijke problemen (Hermans, 2014).

Samenvattend kunnen we stellen dat sociale professionals in staat moeten zijn om op professionele wijze voor mensen te zorgen en hen wegwijs te maken, mensen in hun gedrag en onderlinge verhoudingen te beïnvloeden, en jeugdigen of volwassenen en hun opvoeders en begeleiders te ondersteunen bij de opvoeding. Zodra zich nijpende situaties voordoen, moeten ze zo nodig kunnen ingrijpen en optreden. Wanneer er sprake is van structurele misstanden of opvallende ontwikkelingen, moeten ze deze weten te signaleren en te agenderen.

1.1.4 De drie hoofdterreinen van sociaal werk

We hebben nu de definitie, de betekenis en de kerntaken van sociaal werk beschreven. Een volgende vraag is waar sociaal werkers te vinden zijn. Dat is lastig precies aan te geven, omdat sociaal werkers breed uitwaaiert, ook buiten de sector zorg en welzijn. Je komt sociaal werkers bijvoorbeeld tegen in het onderwijs, in het bedrijfsleven (denk aan bedrijfsmaatschappelijk werk), in woningcorporaties, in culturele instellingen, bij de overheid, in de gezondheidszorg en in de recreatie. Het merendeel van de sociaal werkers werkt echter in de sector 'zorg en welzijn'. In deze sector kun je ruwweg drie hoofdterreinen onderscheiden. In hoofdstuk 3 beschrijven we deze terreinen uitgebreid, hier laten we ze kort de revue passeren.

1 Sociaal werk – welzijn en samenleving

Tot dit terrein rekenen we het brede sociale werk dat zich voornamelijk in buurten en wijken afspeelt. Deze sociaal werkers kunnen zowel een individuele als een collectieve oriëntatie hebben. Bij een individuele oriëntatie gaat het om toegankelijke hulpverlening gericht op individuele vragen en noden. Hulpverlening kan bestaan uit tijdelijke ondersteuning, maar het kan ook gaan om materiële hulpverlening zoals schuldhelpverlening of het regelen van passende huisvesting. Bij een collectieve oriëntatie richten de sociaal werkers zich via collectieve processen en arrangementen op de sociale samenhang of sociale cohesie in het werkgebied. Daarbij kan het gaan om ondersteuning van initiatieven van burgers, vrijwilligerswerk en een breed palet van preventieve voorzieningen, bijvoorbeeld op het gebied van sport en cultuur. Op het terrein van 'welzijn en samenleving' zijn vooral maatschappelijk werkers, sociaal-cultureel werkers en opbouwwerkers actief.

2 *Sociaal werk – jeugd*

Sociale professionals in het jeugddomein helpen kinderen en jongeren bij het vinden van hun plek in de samenleving. Sociale professionals begeleiden jeugdigen bij een goede sociale ontwikkeling en dragen bij aan een goede schoolcarrière. Hierbij gaat het zowel om de zorg voor de meest kwetsbare jeugd als om maatschappelijk opvoeden. Met maatschappelijk opvoeden bedoelen we ervoor zorgen dat voor kinderen en jongeren de drie belangrijkste ‘opvoedmilieus’, te weten het gezin, de school en de vrije tijd, stimulerend en beschermend zijn. Met de opkomst van de digitalisering en globalisering wordt daar steeds vaker een vierde opvoedmilieu aan toegevoegd: het virtuele opvoedmilieu. Opvoeden gebeurt in de moderne tijd overal en continu: niet alleen thuis, op school en in de vrije tijd, maar ook online, via social media (Kooijmans, 2018). Soms hebben jeugdigen en/of hun opvoeders extra steun of correctie nodig en komt de jeugdzorg in beeld. Een aanzienlijk deel van de sociaal werkers, vooral sociaal-pedagogen, werkt in de preventieve of intensieve (geïndiceerde) jeugdzorg. In de kinderscherming en in scholen werken ook veel maatschappelijk werkers. Jongerenwerkers zien jeugdigen vooral tijdens hun vrijetijdsbestedingen en maken van daaruit verbindingen met de andere opvoedmilieus.

3 *Sociaal werk – zorg*

Het domein van de langdurige zorg richt zich op mensen met (ernstige) beperkingen op fysiek, verstandelijk, psychisch en sociaal gebied. Een belangrijk deel van die zorg bestaat uit het leveren van concrete diensten, zoals zorg aan huis, verzorging van maaltijden en alarmdiensten. Vaak – en dan komen de sociale professionals in beeld – gaat het om verdergaande, complexere zorg. Daarbij is zorg nauw verweven met welzijn en wonen. Waar zorg, welzijn en wonen voorheen afzonderlijke, gescheiden domeinen waren, komen die nu bij elkaar tijdens het ondersteunen van mensen met beperkingen. Sociale professionals werken als gevolg daarvan nauw samen met professionals uit andere disciplines en domeinen.

1.2 De transformatie van de verzorgingsstaat

Het sociaal werk is ingebed in de verzorgingsstaat. In hoofdstuk 2 gaan we na hoe dat historisch zo is gegroeid. Op dit moment zien we dat de verzorgingsstaat sterk in beweging is. In de huidige publieke debatten overheerst een negatief beeld over de verzorgingsstaat: deze zou onbetaalbaar zijn geworden en mensen te veel afhankelijk hebben gemaakt. Klopt dit beeld? En wat zijn de achtergronden van de veranderingen waar de verzorgingsstaat mee te maken heeft? Om deze vragen te beantwoorden, gaan we in deze paragraaf eerst in op een aantal maatschappelijke trends. Vervolgens proberen we de veranderingen binnen de verzorgingsstaat nader te begrijpen om tot slot de gevolgen voor sociaal werk te duiden.

Individueel, sociaal en complex

Vaak omschrijven we individualisering als belangrijkste algemene trend in de huidige samenleving. De mens zou steeds meer op zichzelf aangewezen zijn om keuzes te maken en zijn leven in te richten. We zouden ook kunnen zeggen dat het dagelijks leven steeds complexer wordt. We weten meer, kunnen meer, mogen meer, willen meer en moeten meer en hoe we daarmee omgaan moeten we vooral zelf beslissen. Tegelijk wordt de richting van onze samenleving onduidelijker. We weten niet meer zo goed wat de juiste richting is en wat vooruitgang is. Kennis is mooi, maar wat als we daarmee ons eigen bestaan kunnen vernietigen? Vooruitgang is prachtig, maar gaat het niet ten koste van de natuur en het welzijn in grote delen van de wereld? Zijn de westerse waarden echt de beste? Terwijl de twijfels over richting en vooruitgang toenemen, nemen de vastigheden in ons bestaan af. Gezinnen vallen sneller uit elkaar, we verhuizen veel meer, we veranderen vaker van baan, van politieke partij en zelfs op religieus gebied hoppen mensen van het ene naar het andere geloof.

Trouwens, we worden niet alleen steeds individualistischer, maar het aantal groepjes waaraan we deelnemen neemt ook voortdurend toe. Een jongere – althans als hij of zij het tijt een beetje mee heeft – is niet alleen een familielid, een klasgenoot en vriend in een vriendengroep, maar zit ook op sportclubs, culturele clubs, op Facebook en Instagram, komt op veel plaatsen (in de wereld), ontmoet steeds weer andere mensen en moet zich steeds anders gedragen. In onze tijd moet je je sociaal gemakkelijk kunnen aanpassen, moet je sociaal competent zijn, anders val je erbuiten. Daarom ook zien we dat jongeren met een lichte verstandelijke handicap of autisme zo veel meer dan vroeger in hulpverleningsinstellingen zitten, in de criminaliteit belanden of sterk vereenzamen. Het aantal mensen dat een beroep doet op de geestelijke gezondheidszorg of jeugdzorg stijgt in Nederland nog steeds. Zo heeft volgens de ggz 1 op de 7 mensen ernstige moeilijkheden om zich staande te houden. Tevens zien we dat 1 op de 7 kinderen in de geïndiceerde zorg zit, dat wil zeggen in speciaal onderwijs, in de jeugdzorg of in de geestelijke gezondheidszorg. We denken dat deze toename voor een aanzienlijk deel verklaard kan worden doordat het leven momenteel behoorlijk ingewikkeld is en je sociaal handig moet zijn, en dat is niet iedereen.

Is het echter ook onvermijdelijk dat zo veel mensen – en steeds meer – bij die tweedelijns hulpverlening terechtkomen? Zouden sociale professionals niet minstens een deel van deze mensen eerder en beter kunnen ondersteunen? Als je om je heen kijkt, ook in je eigen familie en onder je eigen vrienden, zie je succesvolle en veerkrachtige mensen. De kans is echter groot dat je ook mensen ziet die hun richting en motivatie kwijt zijn en tot niets komen, zelfs zichzelf verwaarlozen en isoleren. Je ziet ook mensen die helemaal vastlopen in een vaak deels aangeleerd patroon. Ze raken bijvoorbeeld verslaafd aan gaming, seks of drugs. Of ze lopen vast in een gezinspatroon dat klemmend en bedreigend is, maar waaraan niet lijkt te ontkomen. Of mensen handelen dwangmatig, willen steeds slanker zijn of kunnen juist niet van eten afblijven. Je hebt ook veel mensen die vereenzamen; er is niemand meer die naar hen omkijkt. Dat overkomt

kwetsbare ouderen, maar ook jongeren. Sommige mensen ontaarden en vertonen bedreigend, agressief of crimineel gedrag. Dit type gedragingen en toestanden is eigenlijk bijna nooit een rechtstreeks gevolg van een stoornis, handicap, etniciteit of klasse. Iedereen kan in zo'n staat geraken, lijkt het wel. Mensen willen natuurlijk wel aan zo'n soort leven ontsnappen, maar het lukt hun niet, bijvoorbeeld door fysieke of psychische beperkingen of door sociaal-economische problemen. De snel veranderende samenleving, waar heel veel moet en heel veel kan, komt daar dan nog eens bovenop. De kans om vast te lopen of te ontsporen is groter dan in vroeger tijden, toen de wereld nog wat overzichtelijker was. Dit klinkt tamelijk uitzichtloos, maar in veel van zulke situaties is er toch altijd weer hoop. Ook onder moeilijke omstandigheden blijken mensen vaak over onvermoede krachten en talenten te beschikken. Sociale professionals proberen die aan te boren en samen met de omgeving (familie, school, vrijetijdswereld, vrienden) de kwaliteit van leven te verbeteren. Sociaal werk is mensen in – en met – hun eigen omgeving ondersteunen en mensen leren om beter met zichzelf en die omgeving om te gaan.

Van 'klassieke' naar 'activerende' verzorgingsstaat

Maatschappelijke trends, zoals hierboven geschetst, vinden ongepland plaats of zijn een gevolg van heel langdurige veranderingsprocessen, zoals globalisering en technologisering. Beleidstrends daarentegen zijn opzettelijke pogingen van beleidsmakers – zoals politici, bestuurders en ambtenaren – om veranderingen door te voeren. De voor sociaal werk belangrijkste internationale en nationale beleidstrend is de omvorming van de 'klassieke' verzorgingsstaat in een 'activerende' verzorgingsstaat, in Nederland ook wel aangeduid als participatiesamenleving.

De klassieke verzorgingsstaat bood compensatie voor het noodlot. Via collectieve voorzieningen – variërend van onderwijs en volkshuisvesting tot sociale zekerheid, zorg en welzijn – konden burgers de gevolgen van ziekte, armoede en achterstanden ondervangen. Via sociale rechten garandeerde de overheid gelijke toegang tot de voorzieningen van de verzorgingsstaat.

Die verzorgingsstaat had echter een aantal ongewenste neveneffecten. Zo veranderde de organisatie van solidariteit. Die berustte niet langer op de 'directe solidariteit' van mensen die rechtstreeks op elkaar betrokken waren, maar op de 'indirecte solidariteit' van burgers die belasting betaalden, belasting die de nationale overheid op haar beurt herverdeelde onder mensen die in nood verkeerden. Solidariteit kreeg daarmee een anoniem en abstract karakter. Dat had een aantal gevolgen. Op de eerste plaats werden sociale problemen soms aan het zicht onttrokken. De verantwoordelijkheid van de overheid ontnam de lokale gemeenschappen bijvoorbeeld het zicht op armoede. Zoals de samenleving individualiseerde, zo individualiseerde in zekere zin ook de armoede. We spreken niet voor niets steeds nadrukkelijker over 'stille armoede'. Op de tweede plaats wilden mensen waar voor hun belastinggeld, eisten hun individuele rechten op en stelden zich in toenemende mate op als consumenten van de verzorgingsstaat (Peeters, 2015).

Daarnaast zet overconsumptie de verzorgingsstaat onder druk, dit roept evenals de vergrijzing vragen op over de betaalbaarheid en houdbaarheid ervan. Dat wordt nog versterkt door de toenemende angst voor *free rider*-gedrag, dat wil zeggen dat mensen onterecht profiteren van die verzorgingsstaat, bijvoorbeeld door onrechtmatig gebruik te maken van regelingen en uitkeringen (Kampen, 2014).

Al deze ontwikkelingen zijn aanleiding geweest tot een omslag in het denken over de verzorgingsstaat. De klassieke definitie van solidariteit is als het ware omgekeerd. Waar belastingbetalers in de klassieke verzorgingsstaat solidair zijn met hun door ziekte of armoede getroffen medeburgers, daar dienen deze burgers zich in de activerende verzorgingsstaat solidair te gedragen ten opzichte van de belastingbetalers. De vraag hoe de sociale rechten van burgers geregeld zijn, maakt steeds meer plaats voor de vraag hoe burgers van hun rechten en kansen gebruikmaken (Peeters, 2015). Voor zover mensen in de activerende verzorgingsstaat nog wel gebruikmaken van hun rechten, wordt van hen verwacht dat zij het tevens als hun plicht en verantwoordelijkheid beschouwen om daar iets tegenover te stellen (Van der Aa, 2012).

We lopen kort de belangrijkste beleidstrends na die gepaard gaan met die omslag van de klassieke naar de activerende verzorgingsstaat:

Lokalisering

Lokalisering is de trend om voor sociale en zorgproblemen het laagste overheidsniveau, de gemeente, verantwoordelijk te stellen. De lokale overheid krijgt de verantwoordelijkheid om voor haar burgers te zorgen en te bepalen hoe ver ze daarin gaat. Met de in 2007 ingevoerde Wet op de maatschappelijke ondersteuning (Wmo) is dat vormgegeven in zorg en welzijn. In de nieuwe Wet op de jeugdzorg is de verantwoordelijkheid voor de jeugdzorg verschoven van provincies naar gemeenten en in de Participatiewet hebben gemeenten de verantwoordelijkheid gekregen voor alle vormen van inkomensondersteuning en arbeidsreïntegratie. Lokalisering gaat gepaard met territorialisering. Dat wil zeggen dat vanuit een bepaald gebied gekeken wordt naar wat noodzakelijke voorzieningen zijn op terreinen als veiligheid, educatie, zorg, duurzaamheid, woningbouw en ruimtelijke ordening en hoe deze voorzieningen elkaar kunnen versterken. Hier zien we vaak wijkgerichte en buurtgerichte aanpakken, zoals de opkomst van (sociale) wijkteams die nu in bijna alle gemeenten in Nederland ingang hebben gevonden.

De opkomst van preventie

De aanpak van maatschappelijke problemen rond veiligheid, gezondheid, welzijn en leefbaarheid staat steeds meer in het teken van preventie. Peeters (2015) onderscheidt 'negatieve' en 'positieve' preventie. Negatieve preventie probeert barrières op te werpen om ongewenst gedrag in het publieke domein tegen

te gaan. Positieve preventie tracht burgers zodanig te integreren dat ze zich gedragen als ‘normale’, ‘zelfredzame’ en ‘verantwoordelijke’ elementen van de samenleving. Het organiseren van preventie gebeurt volgens de principes van ‘nabijheid’, ‘integraliteit’ en ‘tijdigheid’. Zo worden bijvoorbeeld ‘huizen van de buurt’ opgezet, waar mensen met een psychiatrische achtergrond op een ongedwongen manier weer opnieuw leren meedoen. Preventie wordt in steeds meer sectoren leidend, van gezondheidszorg tot onderwijs en van veiligheid (justitie en politie) tot wonen. Het vraagt van professionals dat ze outreachend, proactief en ongevraagd opereren. Daarmee betreden professionals uit andere domeinen steeds vaker het domein van sociaal werk. In de samenwerking met deze professionals onderscheiden sociaal werkers zich doordat zij meer oog hebben voor de omgevings- en maatschappelijke factoren die het functioneren van mensen bevorderen of belemmeren.

Versterking burgerschap en civil society

In lijn met de opkomst van preventie is het streven van de overheid om burgers zelf een grotere verantwoordelijkheid te laten nemen voor hun leef- en werkomstandigheden. Actief burgerschap is in de Europese Unie en ook in ons land de term om aan te duiden dat ieder mens vooral zelf verantwoordelijk is voor de eigen levens-, gezins- en werkomstandigheden. Maar ook dat iedere burger zich inzet voor zijn gezin, zijn vrienden, zijn buurt, zijn gemeente en de samenleving. Om dat te realiseren is in de Wmo een sleutelrol weggelegd voor de *civil society*. Het ideaal van de civil society – in veel gemeentes wordt tegenwoordig gesproken over ‘de sociale basis’ – is een samenleving waarin burgers veel zelf doen en de staat op de achtergrond blijft, dat wil zeggen niet te veel taken overneemt. Als veel mensen participeren in buurten, verenigingen en sociale verbanden, zal er meer sociale cohesie en daarmee meer informele zorg ontstaan, zo is de verwachting (Witte & Kooiman, 2012; Spierts, 2014). Het mes snijdt daarbij aan twee kanten: indien dit scenario opgaat, denkt de overheid tegelijkertijd goedkoper uit te zijn.

Vermaatschappelijking van de zorg

Vermaatschappelijking van de zorg betekent dat de zorg meer *in* en *door* de samenleving vorm krijgt (Bredewold, 2014). De samenleving zou zich nadrukkelijk moeten openstellen voor mensen met een beperking en hen actief moeten helpen bij hun maatschappelijke participatie. Veel deskundigen constateren dat mensen die werken of opgenomen zijn in instituties als inrichtingen, hospita-len of gevangenissen, bepaald gedrag gaan vertonen. Het maakt deze mensen afhankelijk en familieleden en vrienden laten de zorg over aan de instelling. In de gehandicaptenzorg, de ouderenzorg, de jeugdzorg en de geestelijke gezondheidszorg is daarom de inzet om cliënten of klanten zoveel mogelijk in hun eigen omgeving te helpen. Als dat echt niet kan, is het huidige beleid om mensen in kleine units op te nemen die midden in de wijk of het dorp staan.

Privatisering

De laatste vijftien jaar is de overheid actief bezig om taken en diensten af te stoten en over te laten aan de markt, zoals ziektekostenverzekering, energie en openbaar vervoer. Intussen is privatisering ook in de sociale sector volop aan de orde. Dat gebeurt bijvoorbeeld door mensen meer zelf te laten betalen voor zorg en welzijnsdiensten. Maar ook door mensen die een stoornis of ernstige tekortkoming hebben, een persoonsgebonden budget toe te kennen. Dat doen we in de zorg. In het onderwijs kun je terecht komen in regelingen voor passend onderwijs. Dan is er extra geld beschikbaar voor een kind dat meer hulp nodig heeft om zich te handhaven op school. Een andere ontwikkeling is dat gemeenten voor hun burgers zorg en welzijnsdiensten inkopen door aanbieders via aanbestedingen concurrerende offertes te laten uitbrengen. In Nederland, veel meer dan in Scandinavië, Duitsland of België, is de privatisering in zorg en welzijn al flink doorgevoerd. In de kinderopvang zien we bijvoorbeeld ook commerciële bedrijven opereren en veel hulpverleners, vooral in de zorg, zijn zzp'er (zelfstandige zonder personeel).

Sociaal werkers als pioniers van de participatiesamenleving

Het is tegenwoordig *bon ton* om de verzorgingsstaat als een mislukt project te beschouwen. De verzorgingsstaat zou te bureaucratisch zijn, mensen afhankelijk maken en de solidariteit op de proef stellen. Deze beeldvorming is te negatief en te eenzijdig. De verzorgingsstaat heeft sterk bijgedragen aan de toename van de sociale zekerheid van de Nederlandse bevolking. Vooral in de beginjaren liep het aantal dak- en thuislozen bijvoorbeeld zienderogen terug (Vlug, 2013). De idealen van onafhankelijkheid en zelfredzaamheid die nu populair zijn met

Sociaal werkers brengen mensen, groepen en gemeenschappen sociaal in beweging en ondersteunen de onderlinge verbinding. Het is boeiend en dynamisch werk én, omdat sociaal werk zo'n breed domein is, ook *veelzijdig* werk. Welke functie je uiteindelijk ook gaat uitoefenen (maatschappelijk werker, creatief therapeut, sportpedagoog, opbouwwerker of bijvoorbeeld jeugdzorgwerker): altijd worden de specifieke functie-eisen gecombineerd met het brede kennis- en toepassingsdomein van sociaal werk.

Basisboek sociaal werk behandelt de (ver)bindende elementen tussen de verschillende beroepen en functies binnen het sociaal domein. De profilering, positionering, basishouding en methodiek van sociaal werk als overkoepelend en samenbindend begrip staan in dit inleidende studieboek centraal.

Het boek is opgedeeld in twee delen. Deel I gaat het over de kernelementen van sociaal werk. Met behulp van een casus wordt duidelijk gemaakt hoe breed sociaal werk is en hoe gewoon het ook kan zijn. Bijna iedereen komt in het dagelijks leven wel eens in aanraking met het werk van sociaal werkers. In Deel II worden verschillende maatschappelijke ontwikkelingen behandeld en de gevolgen die ze hebben voor de beroepsuitoefening van sociaal werk. Enkele thema's die in dit deel aan de orde komen zijn: technologische ontwikkelingen, sociaal ondernemerschap en ervaringsdeskundigheid.

Deze vierde druk is volledig geactualiseerd. Met name de hoofdstukken in deel II zijn ingrijpend herzien en er is een hoofdstuk toegevoegd over kindermishandeling en huiselijk geweld. Bij het boek hoort ook een website, **www.basisboeksociaalwerk.nl**, met onder andere oefentoetsen bij elk hoofdstuk.

Basisboek sociaal werk is bestemd voor bachelorstudenten binnen de hogere sociale studies en voor praktijkwerkers die op zoek zijn naar een handig, inleidend en ordenend boek over hedendaags sociaal werk.

www.basisboeksociaalwerk.nl
www.boomhogeronderwijs.nl